

Sıradışı Bir İttihatçı – Besarya Efendi'nin Hayatı ve II. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları

Haz: Nevzat Artuç

Timaş Yayınları, 232 Sayfa, 2019, ISBN: 9786050829853

Hüseyin GÜNEŞ*

Asıl adı Nicolae Constantin Batzaria olan fakat Osmanlı kaynaklarında adı Basarya ya da Besarya diye geçen Besarya Efendi, Ulah olup 20 Kasım 1874 tarihinde Manastır'a bağlı Kruşova köyünde doğmuştur. Ana dili Romence'ye yakın olduğu için, diğer Ulahlar gibi kendini Romen olarak niteler. Bükreş Üniversitesi'nde hukuk ve edebiyat eğitimi aldıktan sonra Manastır'a döner ve öğretmenlik yapar. Bir süre sonra müfettişliğe tayin edilir. 20. yüzyılın başında, Kosova ve Selanik gibi Osmanlı vilayetlerinde müfettişlik yapmaya başlar. Besarya Efendi'nin bizi ilgilendiren hikâyesi, 1907 yılının yaz aylarında Selanik ve Kosova'daki Romen okullarının müfettişi olarak bölgede bulunmasıyla başlar.

“*Sıradışı Bir İttihatçı – Besarya Efendi'nin Hayatı ve 2. Meşrutiyet Dönemi Hatıraları*” adlı eser iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde hatırat sahibi Besarya Efendi'nin ayrıntılı hayat öyküsü, görüş ve düşünceleri ve Romanya Milletvekilliği dönemine ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Kitabın ilk bölümü hatırate giriş niteliğindedir. İlk bölümde; hatırate ilişkin değerlendirmeler ve hatırat içinden

* Avukat

atıflarla Osmanlı İmparatorluğunda gayrimüslim bir vatandaşın düşünceleri, gayrimüslim bir vatandaşın Meclis-i Ayan üyeliği ve Nafia Nazırlığı dönemleri, Türk-Romen ilişkileri ve en nihayetinde ülkeyi terk edişe değin geçen süreç özet olarak aktarılmıştır. Sonraki bölümde; hatırat sahibinin 2. Meşrutiyetin ilanı ve beklentileri ile İttihat ve Terakki, ulusçuluk, Türkçülük, kültür ve din, kadın hakları hakkındaki görüş ve düşünceleri değerlendirilmiştir.

Hatırat, 1907 yılında Besarya Efendi'nin Enver Bey (General rütbesini kazandıktan sonra Paşa) ile tanışması ve Enver Bey tarafından İttihat ve Terakki'ye davet edilmesi ile başlar. Besarya Efendi kendisine yöneltilen bu teklife şüphe ile yaklaşır. Her ne kadar daha önceden bu oluşumlara ilişkin duyumlar almışsa da bu oluşumların hakkında almış olduğu duyumlar nedeniyle tereddüte düşmüştür:

“Daha önce de gazetelerde okuduklarımdan ve duyduklararımdan, Paris 'te ve İsviçre 'de bir yerlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti teşkilatları olduğunu Abdülhamid'in despotik rejimini bitirmek için çalışmalar yaptıklarını biliyordum. Hiç kimse bu yapılanmaları ciddiye almıyordu, haklarında çok az şey biliniyordu. Bunların yanı sıra güvensizlik oluşmuştu. Gerçekte şüpheli durumlar oluyordu. Sultan 2. Abdülhamid'in ajanları içlerine kadar giriyordu. Diğer zamanlarda istibdada karşı verdikleri aylar süren mücadelelerden sonra İstanbul'a dönerek çok iyi maaşlı işler alıyorlardı.” (s.67)

Besarya Efendi, Enver Bey tarafından kendisine yöneltilen teklifi ciddiye almaz, hatta iki gün sonra unutmıştır. Fakat iki hafta sonra kendisine Binbaşı Cemal tarafından getirilen mektupla birlikte kaderine doğru yürüyen Besarya Efendi cemiyete üye olur.

Cemiyete üyelik sürecini anlatan Besarya Efendi Cemiyet'in programını *“1876 Anayasasını yeniden yürürlüğe koymak.” (s.70)* olarak ifade eder ve kamuoyunda bilinenin aksine cemiyete girişte yapılan törenin *“büyük oranda Rus Nihilistlerin törenine benzediğini” (s.71)* ifade eder. Komiteye üye olan Türklerin amacını *“Türkiye'yi ortadan kaldırmak değildi. Tam tersi onlar uçurumun kenarından bulunan devleti daha da güçlendirmek istiyordu.” (s.71)* şeklinde açıklamıştır.

Cemiyete üye olması için mektubu kendisine getiren Binbaşı Cemal için Fransız hayranlığına yönelik iddia ve ithamlara cevap vermiştir: *“Kısacası Cemal Paşa Fransız hayranı değildi. Peki, Almanya hayranı mıydı? Bu da değil. Cemal Paşa, sadece ve sadece Türk'tü.” (s.73)*

İttihatçıların “meşrutiyet” ve “anayasa” kavramlarından amaçlarının ne olduğuna, Avrupa'da ortaya çıkan ve tarihsel serüven içerisinde değişim gösteren meclis, meşrutiyet, demokrasi gibi kavramların İttihatçıları için amaç mı yoksa araç mı olduğuna ilişkin Besarya Efendi, Cemal Paşa üzerinden bir değerlendirme yapmaktadır: *“Cemal Paşa için anayasa, Avrupa'nın gözünü boyayabilmek için kullanılan bir gerekçeydi. Böylece Türkiye'nin işlerine karışılmasını engelleyebilirdi, güçlendirmeye ve büyümeye çalıştıkları Makedonya'nın üstündeki kontrolü geri çekmelerini sağlayabilirdi.” (s.74)* İttihatçıların en nihai amacının demokrasiye geçiş, halkın yönetimde söz sahibi olması, meşrutiyetin ilanı gibi meselelerden önce İmparatorluğun insan ve toprak açısından verimli ve zengin topraklarını korumak, bir şekilde gönül bağlarının bulunduğu toprakları elde tutmak olduğu Besarya Efendi tarafından gözlemlenmiştir.

İttihat ve Terakki'ye üye olduktan sonraki süreç Besarya Efendi tarafından nakledilmiştir. Cemiyetin toplantı sıklığı ve toplantı yeri, toplantılarda nelerin tartışıldığı hakkında bilgiler aktarmıştır. Hatırat

dikkati çeken bir husus, her bölümde İttihat ve Terakki'nin kurucuları yahut o dönemde Besarya Efendinin muhatap olduğu kişilerle ilgili vermiş olduğu bilgilerdir. Neredeyse her isim için Besarya Efendi'nin kısa ya da uzun bir kişilik değerlendirmesi ve varsa anlatılabilecek ilgisini çekmiş şeyler bulunmaktadır. Merkez-i Umuminin Manyasizade Refik Bey'in evinde toplandığından başlanarak Manyasizade Refik Bey'in Selanik İttihat ve Terakki Cemiyeti kurucusu olduğu bilgisine, hatta Manyasizade'nin sürgünü ve eşine kadar giden bir süreçtir bu. Bazen ara bilgilerin gereksiz ve fazlaca ayrıntılı olduğu görülmekle birlikte (Manyasizade'nin eşi meselesinde olduğu gibi), bazı değerlendirmelerin ise tarihi aydınlatma noktasında altın değerinde olduğu görülmektedir: “*Jön Türkler, baştaki kişilerden konuşuyorum, dürüst anlayışı ve maddiyata önem vermeyen insanlardı. Yeteri kadar yanlışları ve günahları var, yapmadığı veya işlemediği günahlarla suçlayamayız.*” (s.78)

2. Meşrutiyetin ilanının tarihinin İttihat ve Terakki Cemiyetinin bile beklenmediği bir zamanda gerçekleştiğini aktaran Besarya Efendi, Meşrutiyetin ilanı için Cemiyetin bile en az 3-4 yıl bekleyeceğini düşünürken Meşrutiyetin 1908 yılında ilan edildiğini aktarır. Bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyetinin meşrutiyetin ilanında etkisinin gözetilmesi gerekirken meşrutiyetin ilanına yönelik toplum refleksinin tek kişiye yönelik olmasına ilişkin açıklamaları dikkat çekicidir: *Toplum, bu zaferin bir grup sayesinde elde edildiğini düşünmek istemiyordu. Tam tersine zaferi bir insanın başarısı olarak adlandırmak istiyordu.*” (s.83)

Tam meşrutiyet ilan edildi, Avrupalılar Balkan toprakları üzerindeki hesaplarından vazgeçerek Osmanlı İmparatorluğu nefes alacak heyecanına ulaşılırken ne yazık ki payitahtta askeri ayaklanma gerçekleşir. “Şeriat isteriz” sloganları ile ayaklanan grup İstanbul sokaklarında muhalif olarak gördükleri Jön Türkleri öldürmekte, gazete ve matbuatları kapatmaktadır. Ayaklanma Selanik ve Makedonya'dan gelen düzenli birlikler ve çete savaşçıları ile bastırılır. İstanbul içerisinde çeşitli bölgelerde çıkan çatışmalarda bazen gerek isyancılardan gerekse Makedonya ve Selanik'ten gelen birliklerden karşılıklı ölümler olur. Osmanlı İmparatorluğu kendi içerisinde, payitahtında bir çatışma yaşamaktadır. Ayaklanmanın bastırılması ile birlikte isyancılar hakkında gerekli cezalar tayin edilir. Ayaklanmanın bir diğer önemli sonucu ise 2. Abdülhamid'in tahtından indirilmesidir. Tahtından indirilen Sultan İstanbul'dan Selanik'e gönderilir. Hatıratta yeni Sultan 5. Mehmed Reşat hakkında genel bir portre çizilir.

Hatıratın devamında hatırat sahibi; 2. Meşrutiyetten beklentilerinin boşa çıktığını, Jön Türklerin amaçlarının bir Osmanlılık şemsiyesi altında Osmanlı İmparatorluğunu güçlendirmek ve devam ettirmek olarak beklediğini fakat Jön Türklerin görüşlerinin yavaş yavaş milliyetçiliğe kaydığını ve Türk Milliyetçiliği yapılmaya başlandığını, bunun yanlış bir siyaset olduğunu ifade eder. Jön Türklerin siyaseti “*yanlış bir ulusal siyaset*” olarak nitelendirilir. Milliyetçiliğin yanına İslam dinini de eklemek suretiyle hatırat sahibi yanlış yollara sapıldığını, İslam dininin yanlış şekilde algılandığını, imparatorlukta gün geçtikçe Hristiyanların ve inanmayanların yaşam tarzlarının kısıtlandığını ve saldırıya maruz kaldığını aktarır. Hatıratta Osmanlı İmparatorluğunun adalet sistemi ve mahkemeler hakkında da bilgiler verilir. Birinci ağızdan mahkeme kararları ve ilginç mahkeme anıları da yer almaktadır.

Hatıratın son kısımları bir bakıma imparatorluğun da son dönemlerine denk gelmektedir. Bir yandan İttihat ve Terakki hükümetinin politikası, yönelimleri incelenirken diğer taraftan İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı ve destansı Trablusgarp savunması anlatılır. İtalya ile Trablusgarp'ta gayrinizami birliklerle zor şartlar altında savunma devam ederken, belki yüz yıldır kaynamakta olan Balkanlar'da artık nihai parçalanma için harekete geçilmiştir. Hatırat sahibi bu noktada Jön Türklere eleştiriler getirmekte, halihazırda siyasetlerinin çözüm odaklı olmaktan daha çok problem odaklı ve yanlış olduğunu düşünmektedir. Osmanlı İmparatorluğu artık yıkılışına yakın olarak bütün düşüncelerin iflası ile toprak kayıplarını engelleyememektedir. Bu kayıplar; nereden bakılırsa 150-200 senelik bir tarihsel süreçte bir bir döşenen parke taşlarının en sonuncusu olarak Trablusgarp ve Balkan toprakları olarak tarihe geçmektedir. Balkan Savaşları ile ilgili hatıratıta yer alan küçük bir anı aslında toprak kayıplarının pek çok nedeninin bulunduğu göstermekte ve fakat İmparatorluk içerisinde bir ihaneti gözler önüne sermektedir: “... *Esad Paşa 200 bin frank karşılığında İşkodra şehrini bize teslim etti ve bize birkaç milyon değerinde top ve silahlar bırakmıştı.*” (s.151) Balkan Savaşları ile birlikte kaybedilen sadece toprak parçası değil, insan unsurudur. Balkanlarda yapılan mezalim içler acısı olmaktan çok ötededir. En nihayetinde Balkan Savaşlarında İmparatorluk hiçbir devletin tahmin bile edemeyeceği bir şekilde kaybeder, hezimete uğrar. Hezimetin derecesini tespit ise bir zamanlar İmparatorluğa payitahtlık yapmış İstanbul'dan önce alınan Edirne'nin kaybıdır. Edirne'nin kaybının toplum ve siyasetçiler üzerinde oluşturacağı travma büyüktür.

Hatırat sahibi Besarya Efendi savaş sonrası barış heyeti olarak Londra'ya giden heyet içerisinde yer alır. Orada yaptığı ikili görüşmeler ve mütareke heyetleriyle yapılan görüşmeler aktarılır. Aslında imzalanacak olan antlaşma bellidir. İmparatorluk heyetinin amacı hiç olmazsa Edirne'yi kurtarabilmektir. Fakat ne yazık ki istenilen olmaz. Besarya Efendi bunu en acı gerçekliği ile anlatır: “*Bir aydan fazla bir süre tüm heyetlerle yüz yüze görüşmemize rağmen sonuç hiçbir şekilde değişmedi. Barış antlaşmasına bir virgül dahi eklenmedi ve Büyük Devletler tarafından hazırlanan antlaşmayı olduğu imzalamak zorunda kaldık.*” (s.182)

Kitabın son kısmı Birinci Dünya Savaşı ve İmparatorluğun savaşa girmesine ilişkindir. Besarya Efendi bu konuda bilinen bazı yanlışları tekrarlamakla birlikte aktardığı olayların kabinede bulunan bir bakan tarafından kendisine söylendiğini iddia etmiştir.

Hatıratın genel değerlendirmesi yapılacak olursa; Besarya Efendi'nin İttihat ve Terakki mensubu oluşu, Meclis-i Ayanda görev aldığı ve nazırlık yaptığı göz önüne alındığında elbette ki hatıratın değeri ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda kitap içerisinde İttihat ve Terakki erkânı ile birlikte diğer şahıslara yönelik anlatımların birinci ağızdan aktarılması ve bu anlatımların kimilerinin uzun ve ayrıntılı olması, bu sayede dönemin kişilerine yönelik bilgiler de hatıratın değerini bir kat daha artırmıştır. Fakat Besarya Efendi'nin Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde güdülen siyaset ve Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşına ilişkin açıklamaları hakkaniyetten yoksun, bilinen ezberlerin tekrarı gibidir. İmparatorlukta Türkçülük akımının ortaya çıkışı seçeneklerin arasından bir tercih değil, toprak kaybı ile beraber artık bir zorunluluğun getirisidir. 1. Dünya Savaşına girmek de yine bir tercihin değil, bir zorunluluğun sonucu;

sebepler silsilesi neticesinde elde kalan son kale olan Anadolu'yu kurtarmak ve korumak amaçlıdır. Elbette İttihat ve Terakki iktidarında hata yapılmış, yanlış karar alınmıştır. Fakat bu hata ve yanlışları zaman ve zeminle birlikte değerlendirmek, hakkaniyet çerçevesinde okumak gereklidir. Son olarak Besarya Efendi'nin de dediği gibi, İttihat ve Terakki grubu ve müntesipleri namusları ile yaşamış ve namusları ile ölmüş yahut öldürülmüştür. Hataları ve günahları ile sevapları ise okunacak onca kitaptan sonra mevzu bahis edilebilecektir.